

CONTROVERSE PRIVIND LIMBAJUL ȘTAMPILELOR MILITARE: DESPRE ȘTAMPILELE TEGULARE DE LA SARMIZEGETUSA

ABOUT THE TEGULAR STAMPS FROM SARMIZEGETUSA

Ioan Marius GREC

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

marius_grec@yahoo.com

Abstract

*In the article of the well - known Romanian researcher and epigraphist Ioan Piso entitled “Les estampiles tegulaires de Sarmizegetusa”, published in **Ephemeris Napocensis**, VI, 1996, pp. 153-200, were omitted at least two articles published in the same journal: “Civil or military stamps?” in **Ephemeris Napocensis**, I, 1991, pp. 173-177, and “New Interpretations of Some Tegular Stamps from Dacia” in **Ephemeris Napocensis**, III, 1993, pp. 185-188. The tegular materials that were omitted propose the reinterpretation of some stamps that: prove the presence of a vexillation of the Vth Legion Macedonica at Ulpia Traiana Sarmizegetusa, certify the existence of a new producer of tegular material at Ulpia, called **Fanius**, and decodes correctly the meaning of the tegular stamp **PES**, which is not civilian but a military one, and belongs to the **PE(d)ites S(ingulares) [Britannici]**, this military unit ensuring the guard of the governor of the province Dacia.*

Key words: *military stamps, civil stamps, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Tegular Stamps from Dacia*

Cuvinte cheie: *ștampile militare, ștampile civile, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, ștampile tegulare din Dacia*

Ștampilele tegulare de la Ulpia Traiana Augusta Sarmizegetusa, atât cele civile cât și cele militare, au fost analizate de profesorul clujean Ioan Piso în articolul „Les estampiles tegulaires de Sarmizegetusa”, publicat în **Ephemeris Napocensis**, VI, 1996, pp. 153-200. Analiza respectivă s-a dorit – la momentul respectiv – a fi exhaustivă, urmând a completa datele cu caracter monografic care se regăsesc în numeroasele abordări publicate în decursul anilor de către cercetătorii clujeni și nu numai, care își propun să creeze o imagine de ansamblu cât mai veridică despre rolul Sarmizegetusei în provincia romană Dacia.

Articolul în cauză a omis din analiză cel puțin două articole, publicate în aceeași revistă, însă în numere anterioare, fiind vorba de: „Ștampile civile sau militare?” (**Ephemeris Napocensis**, I, 1991, pp. 173-177), respectiv „Noi interpretări ale unor ștampile tegulare din Dacia” (**Ephemeris Napocensis**, III, 1993, pp. 185-188), semnate de subsemnatul. Dacă, două articole – care se încadrau în aria de analiză a profesorului Ioan Piso, publicate în aceeași revistă științifică – cu puțini ani înainte - nu au fost menționate, atunci s-ar putea ca mult mai multe cercetări tangențiale să fi scăpat din atenție.

Primul articol aduce în discuție posibilitatea ca, alături de Legiunea IV Flavia Felix și Legiunea XIII Gemina - atestate prin ștampilele la Sarmizegetusa - să fie atestată și Legiunea V Macedonica, prin reinterpretarea unui fragment de ștampilă, publicat în IDR, III/2, 570 (Fig. I., 1.) în capitolul „Tegulae privatae”. Fragmentul, care conține patru litere, este păstrat la Muzeul din Sibiu, publicarea acestui fragment fiind una veche, din 1890. Până de curând se sublinia faptul că cele patru litere „nu pot fi explicate” și „dezlegate”, fiind considerate inițialele numelui unui

cărămidar civil ulpian. Literele, citite **EC AI** sau **E CAL** sunt publicate și de N. Branga, ca fiind civile [1].

Viziunea noastră este următoarea [2]:

- ștampila în cauză nu este întreagă, este un fragment alcătuit din trei litere complete și un fragment dintr-un al patrulea semn grafic;
- nu este intact nici începutul, nici sfârșitul ștampilei;
- primele două litere care se pot citi clar, sunt **EC**, mai precis **EG**;
- al treilea semn complet nu este litera **A**, ci cifra **V** (quinta);
- al patrulea semn nu este litera **I**, ci un fragment din litera **M** (hasta verticală a literei inversate M), (Fig. I., 2.)

În această situație, propunem lectura:

[L]EC V M adică **[L]egio V (quinta) M(acedonica)**

(a se vedea Figura I, nr. 3 - ștampilă de la Potaissa, din castrul roman al Legiunii V Macedonica, pentru perioada 168–271/275)

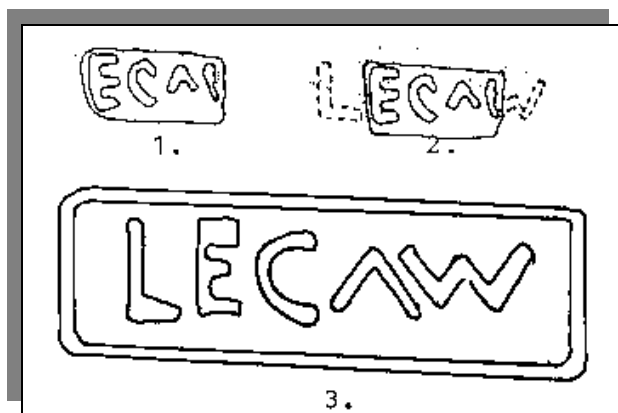

Fig. I. (După M. Grec, *Ștampile civile sau militare?*, în *Ephemeris Napocensis*, I, 1991, p. 174, fig. 1a, 1b, 1c.)

Acest tip de ștampilă (**LEC A W**) este o prescurtare a numelui legiunii întâlnită în Dacia (IDR, III/1, 72, 100, 102, și p. 241), dar și în Pannonia Inferior (CIL, III, 15174). La Potaissa sunt atestate 4 variante, două dintre acestea fiind fragmentare. Suntem în fața unei forme de prescurtare a numelui legiunii care apare în prima jumătate a secolului al II-lea, la Troesmis (106-168), aflându-se la apogeu la Potaissa (168-274) [3]. Se pare că o vexilație a Legiunii de la Potaissa ar fi trecut prin capitala Daciei, cu un scop încă necunoscut.

În cel de-a doilea articol sunt aduse în discuție două situații ale unor ștampile tegulare care, considerăm că nu au fost interpretate corect o perioadă îndelungată. În primul caz[4], este vorba despre o descoperire din *villa suburbana* de la nordul amfiteatrului, o ștampilă incompletă, fără început și lipsind sfârșitul[5], citită **[IANV]**(arius) – nume frecvent la Sarmizegetusa sau chiar Iulius Valerius, numele lui Caius Iulius Valerius fiind bine reprezentat la Sarmizegetusa. Făcând o mică

comparație cu o șampilă civilă de la Drobeta, singura civilă de aici, citită **FANIVS** [6], putem constata frapanta asemănare. În concluzie am putea spune că Fanius, producător de la Drobeta, vinde produse tegulare în capitala Daciei romane sau, poate mult mai aproape de realitate, **Fanius** – producător de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* - își vinde produsele și la Drobeta. Este mult mai plauzibilă această din urmă ipoteză, având în vedere că este greu de crezut că cineva din capitală ar fi cumpărat material tegular de construcție din afară, când aici numărul producătorilor civili este foarte mare[7]. Se poate trage o concluzie de bun simț: *Fanius este producător civil de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, nu de la Drobeta, excluzându-se astfel existența la Drobeta a unui atelier civil cu marca Fanius.*

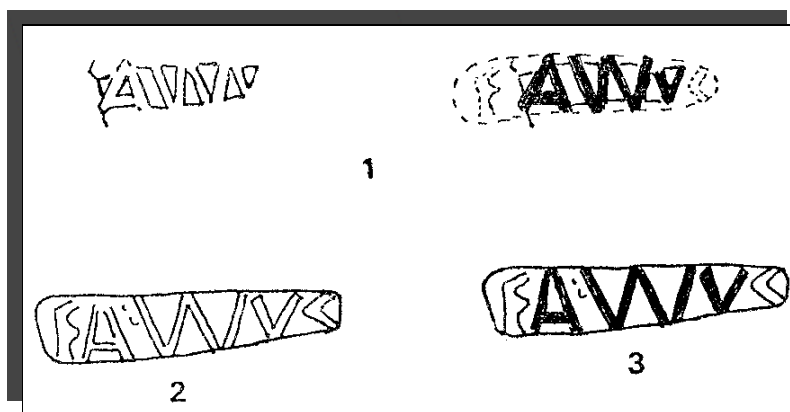

Fig. II.

1. Șampilă de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa; 2. Șampilă de la Drobeta; 3. Cele două șampile alăturate.

(După M. Grec, *Noi interpretări ale unor șampile tegulare din Dacia*, în *Ephemeris Napocensis*, III, 1993., fig. 1-3., p. 187.)

Tot de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa provine o șampilă întregă, fără chenar, care are în componență trei litere **PES**. A fost considerată șampilă civilă de majoritatea specialiștilor, căutându-se un „tria nomina” adecvat: P(ublius) E(gnatus) S...[8] sau P(ublius) [A]E(lius) S(trenuus).[9]

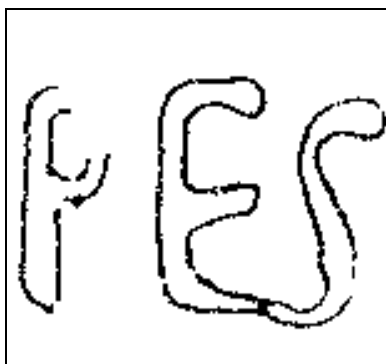

Fig. III. Șampilă de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

(După M. Grec, *Noi interpretări ale unor șampile tegulare din Dacia*, în *Ephemeris Napocensis*, III, 1993, fig. 4., p. 187)

Ipoteza noastră a fost că ne aflăm în fața unei șampile tegulare militare, care trebuie citită **PE(dites) S(ingulares)**, unitate militară auxiliară, atestată în Diplomele Militare sub numele de **Pedites Singulares Britannici**[10]. Șampile asemănătoare, ca prescurtare a numelui unității

militare în cauză, au fost descoperite la Drobeta, PED(ites) S(ingulares)[11]. Unitatea a participat, sub această denumire la al II-lea război daco-roman, face parte mai apoi din garda Guvernatorului Daciei romane[12]. În a doua jumătate a secolului al II-lea își schimbă numele în *Numerus Singularium Peditum Britannicorum*, având garnizoana la Cigmău (Germisara, jud. Hunedoara). Este foarte probabil ca această unitate militară auxiliară să fi desfășurat lucrări în construcții la Ulpia Traiana Sarmizegetusa în prima parte a secolului al II-lea, înainte de a-și fi schimbat numele în *Numerus*.

Facem aceste precizări în speranța că vom contribui la mai buna cunoaștere a ștampilelor militare și civile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

BIBLIOGRAFIE

1. Branga N., *Urbanismul Daciei romane*, Timișoara, 1980, pp. 124-160.
2. A se vedea articolul „Ștampile civile sau militare?”, în *Ephemeris Napocensis*, I, 1991, pp. 173-175. Respectivul articol, întins pe 5 pagini, abordează mai multe situații în care s-a pus în discuție caracterul civil sau militar al unor ștampile tegulare; este cazul unor asemenea situații semnalate la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Porolissum sau Păuca (jud. Sibiu), respectiv sunt publicate 4 tipuri inedite de ștampile ale Legiunii V Macedonica, descoperite la Turda (Potaissa), acolo unde a funcționat castrul Legiunii V Macedonica în perioada dacică, 168-271/274; reamintim că problema ștampilelor Legiunii XIII Gemina de la Muzeul din Sarmizegetusa este lămurită, acestea fiind aduse acolo în epoca modernă, deci nu sunt descoperite în săpăturile arheologice de la Sarmizegetusa (Bădău-Wittemberger M., *Considerații privind ștampilele legiunii a XIII-a Gemina de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, comunicare la Simpozionul „Civilizație și istorie”, Universitatea ”Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, 1988).
3. Grec M., *Imaginea Legiunii V Macedonica în inscripții*, Arad, 2004, p. 65; *Idem*, *TEGVLAE LEGIONIS V MACEDONICAE* (cu toată bibliografia), Arad, 2006, pp. 39-41.
4. *Idem*, *Noi interpretări ale unor ștampile tegulare din Dacia*, în *Ephemeris Napocensis*, III, 1993, pp. 185-187 (cu desenele aferente).
5. *IDR*, III/2, 555a, cu Bibliografia; Branga N., *op.cit.*, Timișoara, 1980, pp. 131-132.
6. *IDR*, II, 112, cu Bibliografia; Branga N., *op.cit.*, p. 143.
7. Branga N., *op.cit.*, p. 159.
8. *IDR*, III/2, 553.
9. Branga N., *op.cit.*, p. 131.
10. *IDR*, I, p. 73 (Diploma II), p. 77 (Diploma III), p. 115 (Diploma XV).
11. *IDR*, II, 108; Tudor D., în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 183, fig. 4/6.
12. *IDR*, III/3, p. 212.